

PINTYE ERZSÉBET

Lexikális és kollokációs kompetencia mérése a német mint idegen nyelvi érettségi vizsgán

Jelen tanulmányban arra keresem a választ, hogy hogyan, milyen keretek között történik a lexikális és kollokációs kompetencia mérése a kétszintű német mint idegen nyelvi érettségi vizsgán. A tanulmányban a tantervi szabályozó dokumentumok bemutatása mellett az érettségi vizsgakövetelmények lexikális kompetenciára vonatkozó részeinek leírására is törekszem. Az elemzésben kitérek arra, hogy az érettségi vizsgakövetelmények leírásában milyen elvárások fogalmazódtak meg a kollokációk ismeretére és produktív használatára vonatkozóan, milyen feladattípusok segítségével történik a lexikális kompetencia mérése, és ebben milyen szerepet kapnak a kollokációk.

Kulcsszavak: lexikális kompetencia, kollokációk, módszertan, mérés, értékelés, német mint idegen nyelv

Bevezetés

Az idegennyelv-tanulás és tanítás elsődleges célja, hogy a nyelvtanuló képes legyen gondolatait idegen nyelven szóban és írásban is közölni, valamint a hallott és írott szövegeket megérteni. Az Európa Tanács által 2001-ben kidolgozott, 2020-ban kibővített Közös Európai Referenciakeret (a továbbiakban: KER), ami a nyelvtudás egyes szintjeinek részletes leírása mellett közös alapot teremt a nyelvi tantervek, vizsgák és tankönyvek kidolgozásához, a nyelvi kompetencia fejlesztésének fontosságát hangsúlyozza. A nyelvi kompetenciát lexikai, fonológiai, mondattani ismeretek és készségek, valamint az ismeretek (pl. lexikai elemek) rendszerezésének, tárolásának, aktiválásának, előhívásának képessége határozza meg (vö. KER, 2002, p. 16). A nyelvtanuló kommunikatív nyelvi kompetenciája különböző nyelvi tevékenységek (receptió, produkció, interakció, közvetítés) során aktiválódik, a tevékenységek, feladatok elvégzését pedig különböző stratégiák alkalmazása segíti.

Jelen tanulmány a lexikális kompetenciát és tesztelésének lehetőségeit vizsgálja. Nemzetközi empirikus kutatások (Targońska, 2014, 2018; Jazbec & Enceva, 2012) hívják fel a figyelmet arra, hogy a lexikális kompetenciát meghatározó lexikai elemek, a kollokációk szisztematikus tanítása, gyakorlása a német mint idegen nyelv oktatása során használt tankönyvekben nem valósul meg.

Cél a lexikális kompetencia egyik komponensének, a kollokációknak vizsgálata. Mivel a középiskolai nyelvoktatási célok közt elsődleges célként szerepel az érettségi vizsgára való felkészítés, ezért azt szeretném elsősorban megvizsgálni, hogyan, milyen keretek közt történik a lexikális kompetencia mérése a kétszintű német mint idegen nyelvi érettségi vizsgán. A lexikális kompetencia és a kollokációk pontos meghatározását követően az érettségi dolgozatok elemzéséből nyert eredmények bemutatására törekszem.

Lexikális kompetencia és a kollokációk

Lexikális kompetencia

A KER (2002) a kommunikatív nyelvi kompetenciát három komponens segítségével határozza meg:

- nyelvi kompetencia;
- szociolingvisztikai kompetencia;
- pragmatikai kompetencia.

A nyelvi kompetencia a 2020-ban kiadott KER leírása alapján az alábbi komponensekből tevődik össze:

- lexikális kompetencia (szókincs szélessége és ismerete);
- grammatikai kompetencia;
- szemantikai kompetencia;
- fonológiai kompetencia;
- helyesírási kompetencia;
- ortoépikai kompetencia (helyes kiejtés).

A lexikális kompetencia fogalmát a KER (2002) a következőképpen határozza meg:

„A lexikális kompetencia egy nyelv szókincsének ismerete, és a szókincs alkalmazásának képessége.”

A lexikális kompetenciát lexikai elemek és nyelvtani elemek alkotják. Lexikai elemek közé tartoznak¹:

1. a több szóból álló állandósult kifejezések, pl. mondatformák:
 - közmondások (*Ki korán kel, aranyat lel.*)
 - archaizmusok (*Isten engem úgy segítjen!*)
 - idiomatikus kifejezések (*Feldobta a talpát*)
2. állandósult keretek² (*Kaphatnék, kérem...?*)
3. egyéb állandósult kifejezések
 - vonzatos igék (*belenyugodni valamibe*)
 - összetett prepozíciók (*-ban/-ben*)
4. állandósult szókapcsolatok (*beszédet tartani*)
5. egyedi szóalakok (*ige, főnév, melléknév stb.*).

A lexikális kompetencia leírásában látható, hogy az egyedi szóalakok mellett az állandósult kifejezések, keretek és az állandósult szókapcsolatok tanítására is törekedni kell a nyelvórákon. A 2020-ban kibővített KER a szókincs terjedelmére és ismeretére vonatkozó leírásában a B2 nyelvi szinten találunk utalást a kollokációk alkalmazásával kapcsolatosan. A leírásban olvasható, hogy ezen a szinten a nyelvtanuló képes a legtöbb kontextusban a kollokációk meglehetősen szisztematikus használatára.

¹ Részletes leírásért, és további példákért lásd KER (2002, p. 133-134)

² A KER az állandósult keretek csoportjába minden olyan nem elemzett és nyelvi egységként megtanult és használt kifejezést sorol, „amelyekbe értelmes mondatok kialakításához további szavakat és kifejezéseket illesztünk”.

Kollokációk

A kollokáció fogalom meghatározása során nehézségekbe ütközhetünk, ami adódhat Reder (2011, p. 132) szerint egyrészt a kollokáció mint jelenség összetett jellegéből, másrészt a megközelítési módok különbözőségéből. A német nyelvészeti irodalomban találkozhatunk korpusznyelvészeti, szemantikai és frazeológiai megközelítéssel is.

A frazeológiai megközelítésben Burger (2003, p. 14) különbséget tesz szűkebb és tágabb értelemben vett frazeologizmusok között. Azok a szóképzési egységek, amelyek két tulajdonsággal (polilexikalitás és lexikális rögzültség³) rendelkeznek, a tágabb értelemben vett frazeologizmusok csoportjába tartoznak. Ha az említett két tulajdonsághoz egy harmadik (idiomatikuság) társul, akkor szűkebb értelemben vett frazeologizmusokról beszélünk. Ezt a csoportot alkotják az idiómák.

A kollokációk és idiómák azon túl, hogy kötött, állandósult szókapcsolatok, jelentős különbséget mutatnak abban a tekintetben, hogy míg az idiómák idiomatikusak, azaz a szerkezet jelentése nem következtethető ki az alkotórészek jelentéseiből (*sich den Kopf zerbrechen* ~ *töri a fejét*), a kollokációk kompozicionálisak (*eine Schule besuchen* ~ *iskolába járni*), a jelentés levezethető a szerkezet elemeinek jelentéséből.

Nem csak az idiómáktól való elhatárolás különös fontosságú, hanem a szabad szókapcsolatok és a kollokációk közti különbségtétel is. A szabad szókapcsolatok össze tevői – ahogy az a megnevezésükben is szerepel – szabadon kombinálhatók, míg a kollokációk kötött, konvención nyugvó elemek kombinálása révén létrejövő szókapcsolatok. Az állandósult szókapcsolatban előforduló elemeket együtt, egy egységként kell megtanulni, tárolni, rögzíteni és előhívni a mentális lexikonunkból (lásd pszicholingvisztikai kötöttség: Burger, 2003, p. 17).

Az idegennyelv-oktatásban célszerű F. J. Hausmann szemantikai megközelítésű fogalom meghatározásából kiindulni, hisz a korpusznyelvészeti megközelítésben használt előfordulási gyakoriság (*Vorkommenshäufigkeit*) mint kritérium önmagában nem elegendő a kollokáció mint fogalom meghatározására, mivel a szabad szókapcsolatok is magas előfordulási gyakorisággal rendelkezhetnek. Ha a nyelvtanítás során a tanulók kollokációs kompetenciájának fejlesztését szeretnénk megcélozni, akkor semmiképp sem hagyható el a kollokációk és a szabad szókapcsolatok közötti különbségtétel. Fontos volna ugyanis felhívni a tanulók figyelmét, hogy a kollokációk reprodukálható szókapcsolatok.

Hausmann szemantikai alapú megközelítésében kollokáción kötött, de nem idiomatikus kifejezést kell értenünk, amely egy bázisból és egy kollokátorból áll (vö. Hausmann, 2007, p. 218). A példában (1) látható kollokáció egy szemantikailag autonóm bázisból és a *szőke* kollokátorból áll. A két alkotóelem között determináló kapcsolat áll fenn (vö. Reder, 2006, p. 77), a *haj* fölérendelt elemként szerepel a szókapcsolatban, amely meghatározza, melyik szó jelenhet meg mellette kollokátorként a szókapcsolaton belül.

³ Burger (2003, p. 14) a polilexikalitás alatt azt érti, hogy a frazeológiai egység több mint egy szóból áll, a lexikális rögzültség pedig vonatkozhat arra, hogy a szókapcsolat elemeinek sorrendje és morfológiai alkata nagyrészt kötött, de arra is, hogy a nyelvhasználói közösségekben ismertek és használatosak ezek a kifejezések (vö. Forgács, 2007, p. 24).

(1) blondes Haar szőke haj

A kollokációk több szempontból is a nyelvtanulás egyik problémás területének tekinthetők. Aki nyelvtanulókkal dolgozik, biztosan tapasztalta már, hogy míg a kollokációk azonosítása, felismerése, megértése hallott vagy olvasott szövegekben könnyebbé lehet a nyelvtanulók számára, produktív használatuk nehézséget okozhat (vö. Roth, 2014; Konecny, 2010; Häcki Buhofer A. et al., 2014; Hausmann, 2004). Ennek egyik lehetséges oka a kollokációk nyelvspecifikus tulajdonságával magyarázható.

A példában szereplő *eine Entscheidung treffen* kollokációban látható, hogy a két vizsgált nyelv eltérő kollokátort alkalmaz a *döntést hozni* szókapcsolat kifejezésére.

(2) eine Entscheidung treffen döntést hozni

Míg a magyarban *hozunk* egy döntést, a német *eltalálja*. A nyelvtanulók a megfelelő szó, kollokátor után keresve hajlamosak azt gondolni, hogy a két nyelv között azonoság van, ugyanazt a szót, kifejezést minden további nélkül átvihetik az anyanyelvükből az idegen nyelvbe. Ha a nyelvtanuló az anyanyelvére támaszkodva választja ki a kollokátort az adott idegen nyelvben, mert úgy véli, a tükörfordítás eszközához nyúlva sikeres szókapcsolat létrehozása lehetséges, könnyen előfordulhat, hogy az helytelen szóhasználatot, helytelen szókapcsolatot eredményez, interferencia lép fel.

Mivel a kollokációk kötött, konvención nyugvó, nyelvspecifikus tulajdonsággal rendelkező szókapcsolatok, tudatosításuk, a nyelvórába való szisztematikus beépítésük kiemelt fontosságú. Az említett okokból (kollokációk produktív használatának nehézségei, nyelvspecifikus tulajdonság, gyakori interferenciális hibák) azt a nézetet vallom, hogy a nyelvórák egyik célja, a tanulók kollokációs kompetenciájának fejlesztése kell, hogy legyen, ami nem csak a kollokációk megértését, alkalmazását, hanem tudatosítását is magába kell, hogy foglalja.

Jelen tanulmányban a lexikális és kollokációs kompetencia tesztelését szeretném megvizsgálni a német mint idegen nyelvi érettségi vizsga feladatsoraiban. A vizsgálat célja, annak feltárása, hogy milyen szerepet kapnak a kollokációk a tantervi szabályozó dokumentumokban és az érettségi vizsgadolgozatokban. A vizsgálat a következő rész kérdések megválaszolására helyezi a hangsúlyt:

1. *A közép és emelt szintű érettségi vizsgakövetelmények leírásában milyen elvárások fogalmazódtak meg a kollokációk ismeretére és produktív használatára vonatkozóan?*
2. *Milyen arányban jelennek meg a kollokációk a közép és emelt szintű érettségi dolgozatok olvasott szövegértést és nyelvhelyességet mérő szövegeiben?*
3. *Milyen feladattípusok segítségével történik a lexikális kompetencia mérése a nyelvhelyesség vizsgarészben, és milyen szerepet kapnak ebben a kollokációk?*

A kérdések megválaszolása a tantervi szabályozó dokumentumok, az érettségi vizsgakövetelmények részletes vizsgálata, és az érettségi dolgozatok elemzése alapján történik.

Érettségi vizsga – élő idegen nyelv

Az élő idegen nyelvi érettségi vizsga követelményeinek megfogalmazása a tantervi szabályozó dokumentumok figyelembevételével történik. A magyar közoktatásban háromszintű tantervi szabályozás működik, melynek legfelső szintjét a Nemzeti Alaptanterv (NAT) képezi. Erre épül a Kerettanterv, ami végül a Helyi Tantervek kidolgozásához nyújt alapot. A Kerettanterv, ami a NAT-ban foglalt célokat, elvárásokat, feladatokat iskolatípusokra, fokozatokra bontva fejti ki, az élő idegen nyelvre vonatkozóan elsődleges célnak tekinti a nyelvtanuló nyelvi cselekvőképességének fejlesztését, valamint annak elérését, hogy a nyelvtanuló képes legyen az idegen nyelven kommunikálni.⁴

A 2020-ban kiadott, NAT-hoz illeszkedő Kerettanterv két szakaszra bontva részletezi a középiskolai évek alatt elsajátítandó nyelvi elemeket, struktúrákat és a kitűzött célokat, feladatokat. Az első idegen nyelv esetében az első szakaszban (9-10. évfolyam) a cél, a nyelvi kompetencia továbbfejlesztése és a KER-ben meghatározott B1-es nyelvi szint elérése, aminek teljesítésére összesen 204 tanóra áll a diákok és a nyelvtanár rendelkezésére. A dokumentum ebben a szakaszban tanulási eredményként említi többek közt az összetettebb nyelvi szövegek megértését, létrehozását, valamint az életkori sajátosságoknak megfelelő interakció lebonyolítását. A szakasz végéig (10. osztály vége) elsajátítandó nyelvi elemek és struktúrák között a német mint idegen nyelv esetében a műveltetés, módbeli segédigék stb. nyelvtani struktúrák mellett a kollokációk is megjelennek, tehát már a B1-es nyelvi szinten is a kollokációs kompetencia tudatos fejlesztését kellene megcélozni a nyelvórákon.

A második szakasz (11-12. évfolyam) végére cél, a KER szerinti B2-es nyelvi szint elérése. Ezen a nyelvi szinten a KER alapelveihez igazodva a nyelvtanuló már képes a változatos, jól felépített, megfelelő nyelvhelyességgel és szókinccsel folytatott interakció kivitelezésére. Ennek megvalósítására 248 tanóra áll a nyelvtanulásban résztvevők rendelkezésére. A szakasz végéig elsajátítandó nyelvi elemek közt szintén megtalálhatók a kollokációk.

Érettségi vizsga

A KER nyelvi szintekhez igazodva, a középszintű idegen nyelvi érettségi vizsga a B1 nyelvi szintnek, míg az emelt szintű érettségi a KER B2 nyelvi szintnek felel meg. A vizsgán a négy alapkészség mérésére kerül sor. Mivel a szókinccs és a nyelvtani struktúrák elengedhetetlen részét képezik a kommunikatív kompetenciának, a vizsgakövetelmények alapján a nyelvtani és lexikális kompetenciát mindkét szinten a Nyelvhelyesség vizsgarész keretein belül mérik, tehát a vizsga az olvasott szövegértést, nyelvhelyességet, hallott szövegértést, íráskészséget és a beszédkészséget méri.⁵ Középszinten a feladatok teljesítésére 180 perc, emelt szinten 240 perc áll a diákok rendelkezésére. Mindkét szinten az olvasott szöveg értése és a nyelvhelyesség mérés-

⁴ A célok, követelmények részletes leírását lásd: Kerettanterv a gimnáziumok 9-12. évfolyama számára. https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf

⁵ A szókinccs és grammatika értékelése a beszédkészség és íráskészség feladataiban is szerepet kap, mérésük központilag előírt értékelési útmutató alapján történik.

sére használt szövegek autentikus, kis mértékben szerkesztett szövegek, tartalmukban igazodnak az előírt tíz témakörhöz (Család, személyes vonatkozás – Ember és társadalom – Környezetünk – Iskola – A munka világa – Életmód – Szabadidő – Utazás, turizmus – Tudomány, technika – Gazdaság).⁶

Az olvasott szöveg értését mérő feladatok esetében a cél, a szöveg gondolatmenetének megértése, érvelésének követése. A nyelvhelyességi vizsgarészben szereplő szövegek nehézségi foka alacsonyabb, mint az olvasott szöveg értésében felhasznált szövegeké.

Nyelvhelyesség

A nyelvhelyességi vizsgarészre vonatkozó érettségi követelményekben olvasható a szókinccset és nyelvtani szerkezetet tekintve, hogy közép szinten elvárás a témakörhöz kapcsolódó szókinccs ismerete és alkalmazása, valamint az egyszerű nyelvtani szerkezetek helyes használata. Emelt szinten változatos szókinccs és változatos grammatikai szerkezetek alkalmazását kéri a vizsgakövetelmény. A nyelvhelyességi vizsgarész követelményei táblázatba foglalva tartalmazzák azokat a nyelvtani szerkezeteket, nyelvi elemeket, amelyek közép és emelt szinten receptív és produktív készségként elvárhatók a tanulóktól. Ezen a ponton érdemes megemlíteni, hogy 2017-ben változás történt az érettségi vizsgák követelményeiben. A 36/15.(III.6.) Korm. rendelete az élő idegen nyelvi érettségi vizsgák követelményeinek kibővítését írja elő. A közép szintű olvasott szövegértést mérő feladatokból kikerültek az egyszerű, rövid KER-A2 szintű feladatok, így a vizsga már csak a KER-B1 szintnek megfelelő feladatokat tartalmaz. A B1 szintre történő emelés következtében a követelmények is bővültek.

A kollokációk és igei szókapcsolatok (Funktionsverbgefüge) a középszintű B1-es nyelvi szintnek megfelelő érettségi vizsgában is megjelennek, nem csak receptív, hanem produktív, alkalmazási szinten is, igazodva ezzel a Kerettantervben megfogalmazott előírásokhoz. A dokumentum kifejti, hogy a Nyelvhelyességi vizsgarészben mindazok a nyelvtani szerkezetek tesztelésére készíthető feladat, amik a produktív ismeretek felsorolásában megtalálhatók.

A dokumentumok, vizsgaleírások vizsgálata után a következőkben az utolsó két kérdés megválaszolására törekszem (2-3), vagyis annak vizsgálatára, milyen arányban jelennek meg a kollokációk az olvasott szövegértési és nyelvhelyességi vizsgarészben szereplő szövegekben, és hogyan, milyen feladatokkal történik a lexikális kompetencia tesztelése, és ebben milyen szerepük van a kollokációknak.

A középszintű érettségi feladatlapon (2005–2019) olvasott szöveg értését és nyelvhelyességet mérő feladatsoraiban összesen 374, míg az emelt szintű szövegekben 467 kollokációt találtam. Az együtt előforduló szavak, szókapcsolatok gyűjtését követően, annak érdekében, hogy el tudjam választani a szabad szókapcsolatokat a kollokációktól, a Német Nyelv Digitális Szótárára (DWDS) és Häcki Buhofer A. et al. (2014) kollokációs szótárára támaszkodtam. A szótárakban a szókapcsolatban található bázisra kerestem rá, a bázis mellett pedig felsorolva megtaláltam azokat a kollokátorokat, amelyek a bázissal együtt előfordulhatnak, használatosak egy szókapcsolaton belül.

⁶ Részletes leírást lásd: Érettségi vizsgakövetelmények. Élő idegen nyelv: Témakörök rész.

1. táblázat*Kollokációk száma az olvasott szöveg értését mérő szövegekben*

	Középszint	Emelt szint
Dolgozatok száma	30	30
Kollokációk száma	374	467

A 3. táblázatban látható, hogy a feladatsorok szövegei, annak ellenére, hogy a legtöbb felhasznált szöveg terjedelmét tekintve alig haladja meg a tíz sort, kollokációkban gazdagok, tehát ismeretük a szövegek megértésében fontos szerepet játszik.

A feladatípusokat tekintve, emelt és középszinten az olvasott szövegértést mérő vizsgarészben az alábbi feladatípusok fordulnak elő:

- feleletválasztás;
- igaz/hamis állítások;
- egymáshoz rendelés;
- kategóriák szerinti csoportosítás;
- hiányos szöveg kiegészítése;
- szövegből kiemelt mondat, mellékmondat azonosítása;
- rövid választ igénylő nyitott kérdések.

A feladatsor összesen 3-4 feladatot tartalmaz ebben a részben, hosszabb, rövidebb szövegek felhasználásával. A nyelvhelyességi vizsgarész, ami a grammatikai kompetencia mellett a lexikális kompetencia tesztelését is szolgálja, a következő feladatípusokat tartalmazza:

- hiányos mondatok vagy szövegek kiegészítése feleletválasztás formájában;
- hiányos szövegek kiegészítése szavakkal;
- szövegtranszformáció;
- a megadott szavak ragozott alakjainak, vagy a szófaj módosítása során belőlük képzett szavak szövegbe illesztése.

A felsorolt feladatípusok közép és emelt szinten is megtalálhatók, emelt szinten a nyelvhelyességi vizsgarész a hibaaazonosítás feladattal bővül. A feladatípusok közül a hiányos mondatok vagy szövegek kiegészítése feleletválasztással, hiányos szövegek kiegészítése önállóan vagy a megadott szókészletből való odaillő szó kiválasztásával, valamint a megadott szavak ragozott alakjainak, vagy a belőlük képzett új szavaknak a szövegbe illesztése lehet alkalmas a lexikális kompetencia mérésére. Emelt szinten a hibaaazonosítás is eleget tehet ennek a célnak. A mondatok és szövegek kiegészítése emelt és közép szinten is feleletválasztás formájában történik. A feladat mindkét szinten többnyire a grammatikai kompetencia mérését szolgálja. A 60 közép- és emelt szintű dolgozathoz csak a 2007-es és 2005-ös középszintű érettségi nyelvhelyességi feladatsoraiban található olyan itemek, amelyek a tanulók kollokációs kompetenciáját tesztelik (lásd.10. oldal).

1. ábra2007. május 11. Nyelvhelyesség – Középszint⁷**Älteste Frau der Welt feiert Geburtstag**

Ihr Geburtsdatum, der 28.02.1880, klingt wie ein Eintrag ____ (0) dem Geschichtsbuch. Und wenn auf dem Geburtstagskuchen für Maria Olivia da Silva für ____ (8) Lebensjahr eine Kerze brennt, muss der Kuchen ganz schön ____ (9) sein. Denn die Brasilianerin wird heute 126 Jahre alt und ist ____ (10) die vermutlich älteste Frau der Welt.

Zehn Kinder ____ (11) Maria zur Welt, vier weitere adoptierte sie. Bis auf einen 59-jährigen Adoptivsohn ____ (12) aber schon alle ihre Kinder gestorben. Doch an Nachfahren mangelt es dem Geburtstagskind ganz und gar nicht: Die rund 400 Enkel, Urenkel und Ururenkel werden ihr bestimmt dabei ____ (13), die Geburtstagstorte restlos zu verputzen.

	A	B	C	D	
0.	an	auf	aus	für	
8.	jede	jeden	jeder	jedes	8.
9.	am größten	groß	größer	größere	9.
10.	damit	daraus	darin	davon	10.
11.	brachte	holte	nahm	trug	11.
12.	bin	ist	seid	sind	12.
13.	geholfen	half	helfen	hilft	13.
6 Punkte					

2. ábra2005. május 13. Nyelvhelyesség – Középszint⁸

1. Den Koffer können Sie da an die Wand ____ .
 A) hängen B) liegen C) stehen D) stellen 1.
2. Wie heißt der Herr dort am Fenster? Ich habe ____ Namen vergessen.
 A) deinen B) ihren C) meinen D) seinen 2.
3. Das glaube ____ Ihnen nicht.
 A) du B) er C) ich D) sie 3.
4. Möchten Sie lieber zu Fuß gehen oder den Bus ____ ?
 A) fahren B) gehen C) nehmen D) reisen 4.

⁷ A feladatlap letölthető formában megtalálható: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/feladatok2007tavasz/k_nemet_07maj_fl.pdf

⁸ A feladatlap letölthető formában megtalálható: https://dload-oktatas.educatio.hu/erettsegi/feladatok-2005tavasz/kozep/k_nemet_fl.pdf

A hiányos szövegek kiegészítése minden esetben a megadott lehetséges szavak kiválasztásával történik. Középszinten a 30 érettségi dolgozathoz összesen 19, emelt szinten 29 tartalmazza ezt a feladattípust. A 19 középszintű dolgozatban 22, míg a 29 emelt szintű dolgozatban 40 kiegészítéssel feladat található, amelyek a névelőhasználatot, az előljárószavakat és a kötőszavak használatát tesztelik. Közép- és emeltszinten sem találhatók olyan itemek, amelyek a lexikális kompetencia tesztelését szolgálták volna.

A megadott szavak ragozott alakjainak vagy belőlük képzett új szavaknak a szövegbe illesztése alkalmas mind a grammatikai, mind a lexikális kompetencia tesztelésére. A megadott szavak átalakítása, új szavak képzése pedig a szókinccs ismeretének tesztelését teszi lehetővé, bár a feladat által csak az egyedi szóalakok lekérdezésére nyílik lehetőség. Középszinten 19, emelt szinten 29 érettségi dolgozat tartalmazza ezt a feladattípust. Középszinten 14 feladat a megadott szavak ragozott alakjait, 4 a szavak szófaji átalakítását, és 1 a melléknévragozást kéri számon. A 29 emelt szintű dolgozatban 9 a megadott szavak ragozott alakjaira, 25 a szavak szófaji transzformációjára helyezi a hangsúlyt. Az emelt szintű dolgozatok ebben a feladattípusban nagyobb hangsúlyt helyeznek a szavak átalakítására, de csak az egyedi szóalakok lekérdezése valósul meg, a kollokációk tesztelése nem teljesül.

Emelt szinten 21 dolgozatban található hibaaazonosítás. A feladatban azonosítandó hibák csak nyelvtani hibák, helytelen lexikai használat nem fordul elő egyetlen egy szövegben sem.

A feladatok vizsgálatából azt az eredményt kapjuk, hogy a nyelvhelyességi vizsgarészben felhasznált feladatok középpontjában leginkább a grammatikai kompetencia tesztelése áll, bár ez is leginkább csak receptív szinten valósul meg. A lexikális kompetencia mérésére alkalmas feladatokról, a hiányos mondatok vagy szövegek kiegészítéséről elmondható, hogy alkalmas lehet a lexikális és kollokációs kompetencia mérésére, de csak receptív szinten. A feladat által ugyanis csak a megértés, felismerés tesztelésére nyílik lehetőség. A produktív lexikális kompetencia mérésére pedig alkalmas a szavakból képzett új szavak szövegbe való beillesztése.

Következtetések, összegzés

Jelen tanulmány a lexikális és kollokációs kompetencia mérésének módjait, eszközeit vizsgálta a kétszintű német mint idegen nyelvi érettségi dolgozatokban. A feladatsorok elemzését megelőzően a tantervi szabályozó dokumentumokban megfogalmazott követelmények, előírások vizsgálatára törekedtem. A vizsgálat során feltett kérdésekre a következő válaszok adhatók.

1. A közép- és emelt szintű érettségi vizsgakövetelmények leírásában milyen elvárások fogalmazódtak meg a kollokációk ismeretére és produktív használatára vonatkozóan?

A 2017-ben módosított érettségi vizsgakövetelmények részletes leírásában olvasható, hogy a kollokációk és igei szókapcsolatok (*Funktionsverbgefüge*) közép és emelt szinten is megjelenhetnek az érettségi feladatsoraiban, nem csak receptív, hanem produktív szinten is, bár kiegészítésként a dokumentum megemlíti, hogy középszinten csak

néhány, a szintnek megfelelő kifejezés ismerete szükséges. A leírásban az is szerepel, hogy a feladatok azokra a nyelvi elemekre épülhetnek, amik a produktív készségek felsorolásában megtalálhatók.

2. Milyen arányban jelennek meg a kollokációk a közép- és emelt szintű érettségi vizsgák olvasott szövegértést és nyelvhelyességet mérő szövegeiben?

A 2005-2019 közt kiadott érettségi dolgozatok olvasott szöveg értését és a nyelvhelyességet mérő szövegekben közép szinten 367, míg emelt szinten 476 kollokációt azonosítottam a Német Nyelv Digitális Szótára (DWDS) és Häcki Buhofer A. et al. (2014) kollokációs szótárára segítségével.

3. Milyen feladattípusok segítségével történik a lexikális kompetencia mérése a nyelvhelyességi vizsgarészben, és milyen szerepet kapnak ebben a kollokációk?

A lexikális kompetencia tesztelésére hiányos mondatok vagy szövegek kiegészítése (feleltválasztással), vagy a megadott szavakból képzett új szavak beillesztése biztosít lehetőséget az érettségi dolgozatokban. A feladattípusok alkalmasak lehetnek a tanulók kollokációs kompetenciájának mérésére, erre azonban nem kerül sor, a lexikális kompetencia, a kollokációs kompetencia tesztelése helyett ugyanis csak nyelvtani lekérdezés történik.

A tantervi szabályozó dokumentumok, és az érettségi követelmények vizsgálata alapján megállapítható, hogy a kollokációk közvetítésére, gyakorlására mindenképp figyelmet kellene fordítani a nyelvórákon. Míg kezdő, A1-A2-es nyelvi szinten az egyedi szóalakok tanítására kerül inkább a hangsúly – bár ezen a szinten is megjelennek a témakörökben a kollokációk, lásd napirend, iskola „*sich die Zähne putzen, den Bus nehmen, eine Schule besuchen*” – a B1, B2-es nyelvi szinten minél több lehetőséget kellene biztosítani a diákok kollokációs kompetenciájának fejlesztésére annak érdekében, hogy a tanulók képesek legyenek a hallott és írott szövegekben előforduló kollokációk felismerésére, megértésére, azonosítására, valamint a kollokációk helyes használatára a szóbeli és írásbeli kommunikáció során. Az érettségi dolgozatok rövid és hosszú szövegeinek elemzéséből azt az eredményt kaptuk, hogy a felhasznált autentikus, kis mértékben szerkesztett szövegek az egyedi szóalakok mellett számos kollokációt tartalmaznak, amelyeknek ismerete nagyban segíti a szöveg tartalmának megértését és az adott feladatok megoldását.

A nyelvhelyességi vizsgarészben szereplő feladatokról elmondható, hogy a grammatikai kompetencia tesztelését célozzák, a szókincs ismeretének mérése háttérbe szorul. A feladattípusok közül a lexikális és kollokációs kompetencia tesztelésére középszinten alkalmas lehetne a hiányos mondatok vagy szövegek kiegészítése, hiszen lehetőség nyílna arra, hogy a megadott válaszlehetőségek közül a bázishoz tartozó helyes kollokációt válasszák ki a vizsgázók, bár hozzá kell tennünk, hogy a feleltválasztásos módszer alkalmazása magában hordozhatja a találgatás veszélyét. A megadott szavakból képzett új szavak beillesztése a szövegbe alkalmas a lexikális kompetencia mérésére, de csak az egyedi szóalakok tesztelésére. A kollokációk ebben a feladatban nem kapnak szerepet. Érdemes volna fontolóra venni, hogyan lehetne elérni a feladat által, hogy a kollokációk tesztelése is megvalósuljon. Az új szavak képzése mellett érdemes volna ezt a feladatot

kiegészíteni például azzal, hogy a megadott bázishoz tartozó kollokátort írja be a tanuló a szövegbe, ami által nem csak receptív szinten volna lehetőség a kollokációs kompetencia tesztelésére. Emelt szinten a hibaaazonosítási feladattal bővül a nyelvhelyességi vizsgarész. Az elemzett dolgozatokból azt az eredményt kaptuk, hogy ebben a feladatban is csak a nyelvtani hibák azonosítására van lehetőség. A feladat kibővíthető azáltal, hogy a mondatban szereplő helytelen kollokátort kell felismernie és javítania a tanulónak, ami szintén a produktív kollokációs kompetencia tesztelésének módját tenné lehetővé.

A nyelvhelyességi feladatok összességéről elmondható, hogy a lexikális kompetencia mérésére alkalmasabb feladatok kidolgozását, alkalmazását kellene megcélozni. A fent említett javaslatok figyelembevételével, megfontolásával pedig lehetőség nyílna ebben a vizsgarészben a produktív kollokációs kompetencia tesztelésére is.

IRODALOM

- Burger, H. (2003). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 2. Auflage. Erich Schmidt Verlag.
- Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache: <https://www.dwds.de/>
- Đurčo, P., Vajičková, M. & Tomášková, S. (2019). *Kollokationen im Sprachsystem und Sprachgebrauch. Ein Lehrbuch*. Kirsch-Verlag.
- Forgács, T. (2007). *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutats alapjai*. Tinta Könyvkiadó.
- Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. Begleitband*. (2020). Ernst Klett Sprachen.
- Hausmann, F. J. (2003). Was sind eigentlich Kollokationen? In: Steyer, Kathrin (Hrsg.): *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest*. de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110622768-015>
- Hausmann, F. J. (2004). Was sind eigentlich Kollokationen? In: Steyer, Kathrin (Hg.): *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest*. (pp. 309–330). de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110622768-015>
- Hausmann, F. J. (2007). Die Kollokationen im Rahmen der Phraseologie – Systematische und historische Darstellung. In: *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*. 55(3), 217–234. <https://doi.org/10.1515/zaa.2007.55.3.217>
- Häcki, B. A., Marcel, D., Meier, S. & Roth, T. (2014). *Feste Wortverbindungen des Deutschen. Kollokationenwörterbuch für den Alltag*. Francke.
- Jazbec, S. & Enceva, M. (2012). Aktuelle Lehrwerke für den DaF-Unterricht unter dem Aspekt der Phraseodidaktik. *Porta Linguarum* 17, 153–171. <https://doi.org/10.30827/Digibug.31971>
- Konecny, C. (2010). *Kollokationen. Versuch einer semantisch-begrifflichen Annäherung und Klassifizierung anhand italienischer Beispiele*. Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung.
- Közös Európai Referenciakeret* (2002). https://nyak.oh.gov.hu/nyat/doc/ker_2002.asp
- Reder, A. (2006). *Kollokationen in der Wortschatzarbeit*. Praesens Verlag. <https://doi.org/10.13092/lo.47.367>
- Reder, A. (2011). Kommen Kollokationen in Mode? Kollokationskonzepte und ihre mögliche Umsetzung in der Didaktik. *Linguistik online* 47,3(11), 132–140.
- Roth, T. (2014). *Wortverbindungen und Verbindungen von Wörtern*. Francke.
- Targońska, J. (2014). Kollokationen – ein vernachlässigtes Gebiet der DaF-Didaktik? *Linguistik online* 68, 127–149. <https://doi.org/10.13092/lo.68.1638>
- Targońska, J. (2018). Vom Text zur Übung. Kollokationen in Lesetexten und ihre Widerspiegelung in Übungen (am Beispiel von DaF- Lehrwerken). *Linguistik online* 89, 51–81. <https://doi.org/10.13092/lo.89.4276>

Rendeletek, követelmények, érettségi vizsga

Érettségi vizsgakövetelmények. Élő idegen nyelv: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/vizsgakövetelmények2017/elo_idegen_nyelv_vk.pdf

Kerettanterv a gimnáziumok 9-12. évfolyama számára: https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_gimn_9_12_evf

Korm. rendelet az érettségi módosításáról: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/9e55802f343086aae81cb26d7df4e7178739155b/megtekintes>

Központi írásbeli feladatsorok, javítási – értékelési útmutatók: <https://www.oktatas.hu/koznevelés/erettsegi/feladatsorok>

Nyelvtani szerkezetek és szókincs. Német nyelvi segédlet az érettségi vizsga részletes követelményeiről szóló 40/2002. (V.24.) OM rendelet D) 1. pontjához. http://dload.oktatas.educatio.hu/erettsegi/nyilvanos_anyagok_2020tavasz/nemet_nyelv_nyelvtani_szerkezetek_es_szokincs_2020maj.pdf

Lexical and collocational competence in the final exam of German as a foreign language in Hungary

The aim of the present study is to examine how lexical competence is tested in the final exam of German as a foreign language in Hungary. The first section will focus on the analysis of three documents (National Core Document, Framework Curricula, Final exam requirements). After analysing the documents, the paper goes on to examine the nature of collocations in texts used for testing reading comprehension and attempts to find an answer to the question: to what degree are collocations are represented in tasks testing lexical competence?

Keywords: lexical competence, collocations, methodology, evaluation